

ΕΛΕΝΗΣ Ε. ΚΟΥΚΚΟΥ

Καθηγήτριας Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΟ ΕΛΒΕΤΙΚΟ ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Δημιουργός και εμπνευστής του μεγάλου και ουσιαστικού ρεύματος του φιλελληνισμού της Ελβετίας κατά τους απελευθερωτικούς αγώνες των Ελλήνων είναι ο Ιωάννης Καποδίστριας. Το μεγάλο αυτό φιλελληνικό κίνημα έχει τις ρίζες του χρονικά στους τελευταίους μήνες του 1813 ως το φθινόπωρο του 1814. Δηλαδή κατά το διάστημα που ο Έλληνας διπλωμάτης Καποδίστριας, που υπηρετούσε στο Υπουργείο των Εξωτερικών της Ρωσίας, στάλθηκε από τον Τσάρο Αλέξανδρο Α΄ στην Ελβετία, ως επίσημος σύμβουλός του (Conseiller d'État) για να επιτύχει την ενοποίηση της Ελβετίας, που ήταν διηρημένη σε πολλά καντόνια, και να φροντίσει για την ψήφιση του πρώτου Συντάγματός της. Η επιτυχής έκβαση της πολύ δύσκολης αυτής διπλωματικής αποστολής κατέστησε τον Καποδίστρια ως τον πιο μεγάλο ευεργέτη της Ελβετίας, όπως οι ίδιοι οι Ελβετοί τον ανεκήρυξαν και τον τίμησαν. Αρκετά καντόνια της Ελβετίας επιθυμώντας να του εκφράσουν, με τον πιο επίσημο τρόπο, τα αισθήματα της ευγνωμοσύνης τους, τον ανεκήρυξαν «επίτιμο πολίτη, με όλα τα δικαιώματα που απέρρεαν από αυτή την ιδιότητα της ισόβιας ευγενείας»¹.

Οι Ελβετοί δεν λησμόνησαν ποτέ στα επόμενα χρόνια τι χρωστούσαν στον Έλληνα μεγάλο διπλωμάτη.

Όταν το 1821 ξέσπασε η Ελληνική Επανάσταση, προκειμένου οι Έλληνες να απελευθερωθούν από τον βάρβαρο τουρκικό ζυγό, ο Έλληνας υπουργός των Εξωτερικών της Ρωσίας, Καποδίστριας, αγωνιζόταν να πείσει τον Τσάρο Αλέξανδρο Α΄ να βοηθήσει εμπρά-

κτως τον ελληνικό λαό στην απελευθέρωσή του. Ο Τσάρος όμως δίσταζε, γιατί φοβόταν την αντίδραση της Αυστρίας και της Αγγλίας. Τότε ο Καποδίστριας υπέβαλε στον Τσάρο την παραίτησή του από τη θέση του Υπουργού των Εξωτερικών, προκειμένου να θέσει τον εαυτό του, αδέσμευτο από υποχρεώσεις πολιτικές, στο πλευρό των αγωνιζομένων, για την ελευθερία τους, Ελλήνων συμπατριωτών του. Ο Αλέξανδρος δεν δέχτηκε την παραίτησή του και του έδωσε μακρά άδεια. Τον Αύγουστο του 1822 έφυγε οριστικά από την Πετρούπολη και το Νοέμβριο εγκαταστάθηκε στη Γενεύη. Περνώντας από τη Βέρνη και τη Λωζάννη οι επίσημες αρχές του έκαναν εξαιρετικά τιμητική υποδοχή².

Η εκλογή της Γενεύης ως τόπου διαμονής του, όσο θα κρατούσε η εκκρεμότητα της οριστικής παραιτήσεώς του, δεν ήταν τυχαία. Η Γενεύη συγκέντρωνε όλες εκείνες τις προϋποθέσεις που θα τον βοηθούσαν στην επιτυχία του στόχου του. Είχε αποφασίσει να εγκαταστήσει εκεί το κέντρο όλων των Ευρωπαίων φιλελλήνων. Σε όλη την Ευρώπη και κυρίως στην Ελβετία και στη Γενεύη είχε πολλούς και ισχυρούς φίλους που περίμεναν το σύνθημά του για να ενεργοποιήσουν το φιλελληνικό κίνημα. Ό,τι δεν μπόρεσε να κάνει με τις κυβερνήσεις των Μεγάλων Δυνάμεων, που κρατούσαν φιλότουρκη πολιτική, θα το επέτυχανε με την ενεργό κινητοποίηση και την ουσιαστική βοήθεια προς τον αγωνιζόμενο ελληνικό λαό, των υψηλών γνωριμιών του και κυρίως των Ελβετών φιλελλήνων. Έγραφε τότε στους Έλληνες ότι «σαν πολιτικός δεν μπορούσε πια να τους βοηθήσει... θα μπορούσε όμως να προκαλέσει υπέρ αυτών και του απελευθερωτικού τους αγώνα το έμπρακτο ενδιαφέρον των Ευρωπαίων φίλων του, που τον τιμούσαν με την παλαιά τους φιλία...»³.

Οι μισθοί του ισοδυναμούσαν με περισσότερα από επτακόσιες χιλιάδες φράγκα (700.000) εκείνης της εποχής. Και ξόδευε για τον εαυτό του ούτε τα 2.500 φράγκα. Όλα τα άλλα τα έστελνε στην αγωνιζόμενη Ελλάδα, γράφει ο Ελβετός καθηγητής Olivier Reverdin⁴.

Ο ίδιος ιστορικός περιγράφει το περιβάλλον μέσα στο οποίο κινήθηκε ο Καποδίστριας κατά τα χρόνια που έμεινε στη Γενεύη⁵. Η κίνηση του φιλελευθερισμού και της αντιστάσεως κατά της τυραννίας είχε δύο βασικά κέντρα στην Ελβετία: Το Coppet στο καντόνι του Vaud, στη λίμνη Lehmann, με τόπους συγκεντρώσεως τα σαλόνια της Madame de Staël και του Benjamin Constant, με όλο τον

εκλεκτό κύκλο που τους περιτριγύριζε. Και στη Γενεύη τα γραφεία της «Βρεταννικής Επιθεωρήσεως» που εξέδιδε ο Ελβετός σοφός και λόγιος Pictet de Rochemond, ο στενός φίλος του Καποδίστρια. Μέσα σ' αυτούς τους κύκλους ο Καποδίστριας βρήκε τους συνεργάτες του και τους ένθερμους πρωταγωνιστές για την έξαρση του πανευρωπαϊκού φιλελληνικού κινήματος: Ήταν ο άλλοτε γραμματέας του Mirabeau, ο Etienne Dumont, ο νομομαθής Pellegrino Rossi, αντιπρόσωπος της Γενεύης στην Ελβετική Δίαιτα, ο Leonard Simonde de Sismondi, από τους αρχηγούς της νέας ελεύθερης σχολής για την κοινωνική μέριμνα, ο νομικός Bellot, ο συνταγματάρχης Guillaume Henri Dufour, ο πρώτος Πρόεδρος του Διεθνούς Συμβουλίου του Ερυθρού Σταυρού, ο ελληνιστής Jean Humbert, ο θεολόγος David Munier, ο μετέπειτα πρόεδρος Guillaume Favre-Bertrand, ο μεγαλοτραπεζίτης Hentsch de Chastel και άλλοι. Κινητήριος δύναμη και ψυχή όλων αυτών, μετά τον Καποδίστρια, ήταν ο μέχρι θανάτου πιστός φίλος του και μεγάλος ευεργέτης των Ελλήνων, ο μεγαλοτραπεζίτης Jean-Gabriel Eynard⁶.

Μέσα στο πολυτελέστατο ανάκτορο του Eynard και της αριστοκράτισσας γυναίκας του Άννας-Καρλόττας Lullin-Eynard, με την έντονη ελληνική κλασική αρχιτεκτονική, γίνονταν όλες οι ιστορικές συγκεντρώσεις και παίρνονταν οι αποφάσεις τόσο για την άμεση βοήθεια της Ελλάδος, όσο και για τη διάδοση σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες του φιλελληνικού κινήματος.

Ο Καποδίστριας βρήκε στο πρόσωπο του αριστοκράτη Ελβετού Eynard τον φλογερό ομοϊδεάτη συνεργάτη του που απέδειξε ότι ήταν τόσο Έλληνας όσο και Ελβετός. Επί μισό περίπου αιώνα θα συμπαρασταθεί ηθικά και υλικά στην Ελλάδα όσο κανένας άλλος στον κόσμο, θα υψώνει τη φωνή του για τα δικαιώματά της στα Ευρωπαϊκά Κοινοβούλια, θα κινητοποιήσει τους ισχυρούς της γης, θα γίνει ο αποτελεσματικότερος φίλος και χρηματοδότης της ως τον θάνατό του, το 1863. Τριάντα δύο ολόκληρα χρόνια, μετά την τραγική δολοφονία του Καποδίστρια, που τον συγκλόνισε, θα συνεχίσει τη βοήθειά του στο νεοσύστατο και κλονιζόμενο Ελληνικό κράτος, πιστός μέχρι θανάτου στις υποσχέσεις που είχε δώσει στο μεγάλο νεκρό φίλο του, από ευγνωμοσύνη για όσα είχε κάνει ο Καποδίστριας για τη δική του χώρα⁷.

Πολλές φιλελληνικές επιτροπές δημιουργήθηκαν και σε άλλες

πόλεις της Ελβετίας. Η Βέρνη και η Ζυρίχη διεκδικούσαν τα πρωτεία, ακολουθούσε η Λωζάννη και τα γερμανόφωνα καντόνια.

Στη δημόσια πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη της Γενεύης⁸ σώζονται πολλά χειρόγραφα σημειώματα του Καποδίστρια προς τον γραμματέα της φιλελληνικής επιτροπής της Γενεύης, πάστορα Munier, με τα οποία του έδινε οδηγίες για την καλύτερη οργάνωση των συγκεντρώσεων στο Corpet και στη Γενεύη και για το ποιους έπρεπε να καλέσει⁹.

Αποτέλεσμα αυτών των συγκεντρώσεων ήταν η συγκομιδή μεγάλων χρηματικών ποσών, με τα οποία αγόραζαν πολεμοφόδια και τρόφιμα, που στέλνονταν με τον ταχύτερο τρόπο στην Ελλάδα. Σε μικρό χρονικό διάστημα στάλθηκαν περισσότερα από 6.000 τουφέκια και άλλο πολεμικό υλικό, εκτός από τα τρόφιμα και άλλα χρηματικά ποσά για την περίθαλψη των προσφύγων και την εξαγορά των Ελλήνων αιχμαλώτων¹⁰.

Μονάχα ο Eynard έστειλε με δικές του φροντίδες 51.000 φράγκα για την εξαγορά αιχμαλώτων γυναικοπαίδων μετά την πολιορκία του Μεσολογγίου¹¹. Από την πτώση του Μεσολογγίου, τον Απρίλιο του 1826, μέχρι το τέλος Σεπτεμβρίου, οι φιλελληνικές επιτροπές έστειλαν στην Ελλάδα τρόφιμα βάρους τεσσάρων εκατομμυρίων περίπου λιβρών και από 1ης Οκτωβρίου 1826 μέχρι τις αρχές Ιανουαρίου 1827 άλλες τόσες περίπου λίβρες (3.340.000)¹². Είναι εντελώς αδύνατο να υπολογιστεί, έστω και κατά προσέγγιση, το ύψος του ποσού των χρημάτων, των πολεμοφοδίων και των τροφίμων, που στάλθηκαν τότε στην αγωνιζομένη για την ελευθερία της Ελλάδα¹³.

Πολύτιμος συμπαραστάτης και βασικός παράγων όλης αυτής της μεγάλης φιλελληνικής κινήσεως στην Ελλάδα υπήρξε και ο Ελβετικός Τύπος. Η σπουδαιότερη εφημερίδα της Ελβετίας, εκείνη την εποχή, ήταν η *Journal de Genève des Lettres, des Arts et de l'Industrie*. Η εφημερίδα αυτή πρωτοεκδόθηκε στη Γενεύη στις 4 Αυγούστου 1787 και η έκδοσή της συνεχίστηκε ως το 1799. Κατά τη διάρκεια της γαλλικής κατοχής πολλών ελβετικών περιοχών και της Γενεύης (1798-1813), η *Journal de Genève* κυκλοφορούσε με τη μορφή κοινωνικού ειδησεογραφικού περιοδικού, όπως και η *Bibliothèque Britannique*, που ιδρύθηκε από τον Charles Pictet de Rochemont. Όταν όμως το 1815 υπογράφηκε το ανελεύθερο κείμενο της «Ιεράς Συμμαχίας», ο ευρωπαϊκός Τύπος — και οι ελβετικές εφημε-

ρίδες — αντιμετώπισαν πιεστική λογοκρισία, οπότε η *Journal de Genève* έπαυσε την έκδοσή της. Το 1826, με ενέργειες του James Fazy, επανακυκλοφόρησε με φιλελεύθερη αρθρογραφία. Τότε δημιουργήθηκε στους κόλπους της κύκλος διανοουμένων ιστορικών, φιλοσόφων, ποιητών, γιατρών, με φιλελεύθερες ιδέες. Το φιλελληνικό κίνημα βρισκόταν σε έξαρση. Ο Eynard και ο γιατρός Gosse καλλιέργησαν έντονα τη φιλελληνική αρθρογραφία της εφημερίδας. Ο γιατρός Gosse, που είχε σταλεί από τον Eynard στην επαναστατημένη Ελλάδα για να παρακολουθεί από κοντά την πορεία του αγώνα και για να προσφέρει τις ιατρικές υπηρεσίες του, ενημέρωνε τον τραπεζίτη Eynard με συχνές επιστολές του για την εξέλιξη της επαναστάσεως. Όλες αυτές τις πληροφορίες ο Eynard φρόντιζε να δημοσιεύει η *Journal de Genève*, η οποία είχε εξελιχθεί στο κυριότερο και στο πιο επίσημο βήμα της Ελβετίας, με άμεση απήχηση στις ανώτερες τάξεις των Ελβετών¹⁴.

Πρώτο έντονα φιλελληνικό άρθρο, που δημοσιεύτηκε στο φύλλο της 19ης Απριλίου 1826, ήταν η συγκλονιστική έκκληση του Προέδρου της φιλελληνικής επιτροπής της Γενεύης, Favre-Bertrand και του γραμματέα της, πάστορα Munier, προς το λαό της Ελβετίας. Στην αρχή περιέγραφαν την τραγική κατάσταση των μαχομένων Ελλήνων και παρακινούσαν τους κατοίκους της Γενεύης ότι είχαν ύψιστο χρέος να βοηθήσουν αποτελεσματικά στην επιτυχία του απελευθερωτικού αγώνα των χριστιανών Ελλήνων εναντίον της τυραννίας των αλλοθρήσκων Τούρκων.

«Σεις που κοιμάσθε ειρηνικά στα σπίτια σας βοηθήστε τους δυστυχείς Έλληνες που τα σπίτια τους είναι ερείπια... Σεις που οι περιουσίες σας προστατεύονται από το νόμο βοηθήστε αυτούς που στα πάντα έχουν καταστραφεί και δεν μπορούν να κατευνάσουν την πείνα τους και αυτή των παιδιών τους... Σεις που μπορείτε να προσεύχεσθε ελεύθερα στο Θεό... βοηθήστε αυτούς που τους απειλούν να τους κάψουν, αν δεν αλλαξοπιστήσουν, όπως το έκαναν για τόσους Έλληνες ιερείς του Χριστιανισμού... Ας βοηθήσουμε τους Έλληνες για να επιζήσουν, τους το χρωστάμε...!».

Το φιλελληνικό κίνημα παίρνει τεράστιες διαστάσεις κατά τη διάρκεια της πολιορκίας του Μεσολογγίου. Ο Καποδίστριας με φλογερές εκκλήσεις προς όλους τους Ευρωπαίους ισχυρούς φίλους του και προς όλες τις φιλελληνικές επιτροπές διεθνοποιεί την τρα-

γωδία του Μεσολογγίου. Στο διάστημα αυτό ο Ελβετικός Τύπος και κυρίως η *Journal de Genève* δημοσιεύει σχεδόν καθημερινά συγκλονιστικά άρθρα και επιστολές με θέμα το ηρωϊκό αγωνιζόμενο Μεσολόγγι. Η ανταπόκριση του λαού της Ελβετίας είναι άμεση και γενναία. Στο φύλλο της *Journal de Genève* της 4ης Απριλίου, της 1ης και 22ας Ιουνίου, δημοσιεύονται οι προσφορές, επώνυμες και ανώνυμες και συλλογικές, μεγάλων χρηματικών ποσών καθώς και τεράστιες προσφορές τροφίμων. Ο Eynard φροντίζει να στέλνονται με τον ταχύτερο τρόπο στην Ελλάδα, με τελικό προορισμό το Μεσολόγγι¹⁵.

Στις 27 Ιουλίου 1826 η *Journal de Genève* δημοσίευσε συγκλονιστικές επιστολές των Ελβετών φιλελλήνων Tommaseo Petrini και Marcet σχετικές με την τραγική κατάσταση των Ελλήνων αιχμαλώτων και των αγωνιστών, που τα σπίτια τους είχαν καεί από τους Τούρκους. Όσες ειδήσεις έφθάναν από την Ελλάδα, για τις στρατιωτικές επιχειρήσεις και για την τραγική κατάσταση των γυναικοπαίδων και των αιχμαλώτων, η *Journal de Genève* τις δημοσίευε με τις φροντίδες του Eynard. Οι θερμές εκκλήσεις προς την γενναιοδωρία του λαού της Ελβετίας και προς τους λαούς των άλλων ευρωπαϊκών χωρών, που συνόδευαν κατά κανόνα αυτές τις ειδήσεις, ενεργοποιούσαν στο μέγιστο βαθμό το χρέος της συμπαραστάσεως και της προσφοράς απέναντι στον αγωνιζόμενο για την ελευθερία του ελληνικό λαό.

Όταν στις αρχές του 1827 άρχισε η πολιορκία από τους Τούρκους της Ακροπόλεως των Αθηνών, η *Journal de Genève* δημοσίευσε λεπτομερείς περιγραφές για την κατάσταση των πολιορκημένων μέσα στην Ακρόπολη, Ελλήνων και φιλελλήνων αγωνιστών, και πολλές επιστολές του Eynard προς την Ελληνική Κυβέρνηση, τον Cochrane, τον Gosse και προς άλλους¹⁶.

Όταν ο μεγάλος Ελβετός φιλέλληνας γιατρός Louis André Gosse πήρε την απόφαση, με την παρακίνηση του Eynard, να πάει στην αγωνιζόμενη Ελλάδα για να προσφέρει τις υπηρεσίες του, η *Journal de Genève* δημοσίευε συνέχεια όλες τις ανταποκρίσεις που έστελνε, με σκοπό να παροτρύνει τους αναγνώστες της να βοηθούν με όλους τους τρόπους την Ελλάδα και τους Έλληνες. Την ημέρα που έφευγε από την Ελβετία για την Ελλάδα, στις 26 Νοεμβρίου 1826, έστειλε στους συντάκτες της *Journal de Genève* αποχαιρετιστή-

ρια επιστολή, όπου με ενθουσιασμό εξηγούσε τους λόγους που τον οδήγησαν στην ηρωϊκή αυτή απόφασή του¹⁷.

«Εγώ (Genevois), ο κάτοικος μιας ελεύθερης και ευτυχισμένης πατρίδας, θα ήταν δυνατό να μείνω αδιάφορος και αναίσθητος στην τραγωδία των αγωνιζομένων Ελλήνων; Όχι, κύριοι, η κραυγή της βοήθειας και της αγάπης αντήχησε και ο καθένας πρέπει να σπεύσει να την ακούσει. Οφείλω και εγώ την προσφορά μου και την εκπληρώνω... προς την ηρωϊκή αυτή χώρα, την Ελλάδα, που πόσα της χρωστούμε!...»

Ο μεγάλος φιλέλληνας Gosse έμεινε στην Ελλάδα ως το καλοκαίρι του 1829 και συνεργάστηκε στενά με τον πρώτο Κυβερνήτη του μικρού Ελληνικού κράτους, τον Ιωάννη Καποδίστρια, προσφέροντας τις ανεκτίμητες υπηρεσίες του¹⁸.

Καθ' όλο αυτό το μακρό διάστημα έστελνε συνεχώς εκθέσεις, επιστολές, άρθρα και ειδήσεις που δημοσιεύονταν τόσο στη *Journal de Genève* και κατά το διάστημα 1827-1828 και στην *Gazette de Lausanne*¹⁹.

Ο Ελβετικός Τύπος, καθ' όλη τη διάρκεια της ελληνικής επαναστάσεως, με εμπνευστές και υποκινητές τον Ιωάννη Καποδίστρια και τον Jean Gabriel Eynard, διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο στην αφύπνιση, όχι μόνο του λαού της Ελβετίας, αλλά και του ευρύτερου ευρωπαϊκού χώρου. Ήταν η πιο θετική ανταπόκριση στην κραυγή των αγωνιζομένων Ελλήνων. Ήταν το οφειλόμενο χρέος της Ευρώπης απέναντι σ' έναν λαό που δίδαξε σε όλον τον κόσμο τις ύψιστες ιδέες του καλού και του αγαθού, της δημοκρατίας και της ελευθερίας²⁰.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Για τα ψηφίσματα του καντονίου της Λωζάννης και του Vaud, βλ. Ελένης Κούκκου, *Ο Καποδίστριας και η Παιδεία, Α', Η Φιλόμουσος Εταιρεία της Βιέννης*, 2η έκδοση (Αθήναι 1986) σ. 158-159.

2. Βλ. Lys. Oeconomos, *Essai sur la vie de comte Capodistrias...* (Toulouse-Paris 1926) σ. 8-10.

3. *Αρχείον Ιωάννου Καποδίστρια Α'* (Κέρκυρα 1976) σ. 80, έκδ. Κων. Δαφνή.

4. Από την επίσημη πολυγραφημένη διάλεξή του στην αίθουσα τελετών του Πανεπιστημίου Αθηνών, στις 26 Απριλίου 1977, για τα 200 χρόνια από τη γέννηση του Καποδίστρια.

5. Ό.π. Βλ. και Ελένης Κούκκου, *Ιωάννης Καποδίστριας, ο άνθρωπος-διπλωμάτης*, έκδοση 7η (Αθήνα 1991) σ. 164 κε.
6. Ό.π. σ. 177-178.
7. Βλ. ό.π. σ. 178 κε. Κ. Βακαλοπούλου, *Σχέσεις Ελλήνων και Ελβετών Φιλελλήνων κατά την Ελληνική Επανάσταση του 1821* (Θεσσαλονίκη 1975) σ. 21 κε., Ελένης Κούκκου, *Ιωάννης-Γαβριήλ Εϋνάρδος, ο φίλος των Ελλήνων* (Αθήνα 1963) πολλαχού.
8. Bibliothèque publique et Universitaire de Genève, χειρόγρ. 491.
9. M. Bouvier-Bron, *Jean-Gabriel Eynard et le philhellénisme Genevois* (Genève 1963) σ. 32 κε. Ελένης Κούκκου, *Ιωάννης Καποδίστριας*, σ. 181 κε.
10. M. Bouvier-Bron ό.π. σ. 27-31 κ.α.
11. Ό.π. σ. 40-41, Ελένης Κούκκου, *Ιωάννης-Γαβριήλ Εϋνάρδος...*, σ. 8-9.
12. *Ο Ιππότης Ιωάννης-Γαβριήλ Εϋνάρδος* (έκδοση Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος, Αθήνα 1963) σ. 18.
13. Κ. Βακαλοπούλου ό.π. σ. 43, όπου αναφέρονται μερικά συγκεκριμένα ποσά.
14. Βλ. Ed. Charpuisat, *La Presse Genevoise* (Lucerne 1925) σ. 4, *Centenaire du Journal de Genève. Un siècle de vie Genevoise* (Genève 1929) σ. 23, *Histoire de Genève de 1798 à 1931*, publiée par la Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève (Genève 1956) σ. 80, Κ. Βακαλοπούλου ό.π. σ. 40-41, σημ. 4.
15. Βλ. M. Bouvier-Bron ό.π. Στεφ. Παπαδοπούλου, *Το Μεσολόγγι και ο Φιλελληνισμός* (Ιωάννινα 1971) σ. 14 κ.α., Κ. Βακαλοπούλου ό.π. σ. 42 κε., Ελένης Κούκκου ό.π., σ. 8-9.
16. *Journal de Genève*, 8 Μαρτίου, 12 Απριλίου, 19 Απριλίου, 12 Ιουνίου, 5 Ιουλίου 1827 κ.ά.
17. *Journal de Genève*, 30 Νοεμβρίου 1826.
18. Για τη δράση του Gosse στην Ελλάδα, βλ. Κ. Βακαλοπούλου ό.π. σ. 99-193.
19. J. Dimakis, *Le philhellénisme en Europe pendant l'Insurrection grecque et le rôle de la Presse, Études Slaves et Est-européennes* 13, 1968, σ. 51, του ίδιου, *Le mouvement philhellénique et la presse allemande, 1821-1827*, ό.π. 16, 1971, σ. 78.
20. Το έτος αυτό 1991, που το ελβετικό κράτος εορτάζει τα 700 χρόνια από την ίδρυσή του, θυμήθηκε και τίμησε και θα τιμήσει κατά πολλούς τρόπους το μεγάλο ευεργέτη του, τον Έλληνα Στρατιωτικό διπλωμάτη, τον Καποδίστρια, που το 1813-1814 επί 19 ολόκληρους μήνες έδωσε σκληρές μάχες για να ενοποιήσει την Ελβετία και να πρωταγωνιστήσει στην έγκριση και την εφαρμογή του πρώτου συντάγματός της. Στο τέλος Ιουνίου οργανώθηκαν από την Ελβετική Πρεσβεία στην Αθήνα τιμητικές εκδηλώσεις στη γενέτειρά του, την Κέρκυρα, με ομιλίες, επιμνημόσυνη δέηση και κατάθεση στεφάνου στον τάφο του στη μονή της Πλατυτέρας, ενώ ανεκρούστησαν οι δύο εθνικοί ύμνοι Ελλάδας και Ελβετίας. Προς το τέλος του χρόνου θα επακολουθήσουν και άλλες εκδηλώσεις στην Αθήνα. Στην Κέρκυρα κύριος ομιλητής ήταν η ιστορικός καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Ελένη Κούκκου.